

La família Bosch de la Jonquera. Patrimoni agrari i influència política (1819-1936)*

The Bosch family from la Jonquera. Agricultural heritage and political influence (1819-1936)

per Lluís Serrano Jiménez**

Universitat de Girona

RESUM:

Les quatre generacions estudiades de la família Bosch, hisendats, amb masos i finques arreu de la geografia empordanesa i, més tard, vallespirenca, representen un cas, durant el segle XIX, de la vocació d'aquests propietaris rendistes d'ocupar càrrecs polítics en el context del nou ordre liberal. Carles Bosch de la Trinxeria, escriptor jonquerenc nascut a Prats de Molló –més enllà del seu impacte literari– es va implicar en afers capitals de la seva època. Amb clara consciència de classe van estar a llocs clau, van ser el node d'una àmplia xarxa de relacions i van participar en associacions agràries en defensa dels drets de propietat. La seva trajectòria, especialment amb Bosch Armet, és un exemple del declivi dels hisendats.

PARAULES CLAU

Hisendats, patrimoni, poder polític, associacionisme agrari, Empordà

ABSTRACT:

The four generations of the Bosch family studied, landowners with farmhouses and estates all over L'Empordà and later in Vallespir during the nineteenth century, represent a case of the vocation of these rentiers to occupy political positions in the context of the new liberal order. Carles Bosch de la Trinxeria, a writer from La Jonquera born in Prats de Molló, was involved aside from his literary impact in crucial issues of his time. With clear class-consciousness they were in key positions; they were the node of a wide network of relationships and participated in agrarian associations in defence of property rights. Their story, especially in the case of Bosch Armet, is an example of the decline of landowners.

KEYWORDS

Landowners, wealth, political power, agricultural associations, Empordà

Introducció

L'any 1749, Carles Bosch, d'Avinyonet de Puigventós i hereu de dinou anys, es casava amb la pubilla Madrona Azemar Solà, de la Jonquera i d'onze anys i mig.

Recepció: 06/07/2023. Avaluacions: 01/11/2023, 13/12/2023. Versió definitiva: 03/12/2024

* Un agraïment a Ricard Garcia Orallo (UB), a Pere Gifre Ribas (UdG) i als avaluadors anònims per les lectures i els comentaris al text original. La responsabilitat del que s'hi escriu és de l'autor.

** Lluís Serrano Jiménez, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9018-5720>.

Es tractava d'un dels matrimonis infantils de la regió de Girona registrats, entre el 1623 i el 1773, a les dispenses d'edat del Bisbat de Girona, unes dades exhumades per Santiago de Llobet.¹ Aquestes unions s'entenen en el marc de l'Antic Règim, una pràctica permissibile en tant que els fills eren la continuïtat de tot un ordre social i sistema econòmic.² I, en segona, es comprenen per la lògica de concentració de terres a través de la política matrimonial practicada pels propietaris gironins, entre hereus i pubilles, per conservar i ampliar els grans patrimonis agraris.

Ens trobem, doncs, en el context de la Catalunya dels masos, dins del que s'ha anomenat «Catalunya Vella». En aquesta, hi destaca l'àrea geogràfica gironina, on el sistema d'explotació agrària del mas –com a unitat de producció– predominava des de l'època medieval i constituïa la base territorial de la riquesa i dels ingressos dels seus posseïdors.³ La densitat més elevada de masos donava lloc a un model de poblament i a un règim agrari sensiblement diferent del de la resta de Catalunya.⁴ En aquest àmbit gironí, a finals del segle XVIII emergia l'etiqueta social d'«hisendat», utilitzada per destacats propietaris agraris que, a més, van exercir de classe dirigent. Aquests pagesos rendistes, autodefinits com a «hisendats», són el reflex d'una nova consciència de diferenciació social.⁵ Ennoblits, alguns d'ells van ser els artífexs d'un procés d'acumulació de terres que, en aquesta societat rural, va tenir efectes de diferenciació, material i simbòlica.⁶

L'emergència dels hisendats ha estat estudiada per la historiografia catalana durant les darreres tres dècades. Els orígens i la «prehistòria dels hisendats», després de la sentència arbitral de Guadalupe, va ser l'objectiu de la recerca de Pere Gifre.⁷ L'autor explica el procés de formació històrica i consolidació d'aquest grup de rendistes i propietaris rurals. D'aquest grup social comptem amb estudis precedents. Per a la segona meitat del segle XVIII i el segle XIX comptem amb el treball de Rosa Congost *Els propietaris i els altres*,⁸ i, per al segle XX, amb el llibre coordinat per

1. Santiago de LLOBET, *El matrimonio infantil en Cataluña y Europa*, Barcelona, Fundació Noguera, 2005, 324.

2. LLOBET, *El matrimonio infantil...*, 285-299.

3. Vegeu Lluís TO, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

4. Vegeu Rosa CONGOST i Lluís TO (ed.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, i Rosa CONGOST, Biel JOVER i Giuliana BIAGIOLI (ed.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània, masos, possessions, poderi*, Girona, Associació d'Història Rural, Universitat de Girona, CCG Edicions, 2003.

5. Rosa CONGOST, «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques: història, economia, cultura* 35, 1997, 51-72.

6. «Els individus amb “algun títol”, cal dir que molts dels ciutadans honrats de Barcelona, i fins i tot alguns “cavallers”, havien compartit aquest títol amb la condició de “pagès”. En aquest cas, trobem una altra prova de la força de la paraula “hisendat”, aquest cop com a paraula capaç de superar la barrera que podia suposar la possessió d'un títol, amb tot el que això suposa de concepció nova de la societat», CONGOST, «De pagesos a hisendats...», 57.

7. Vegeu Pere GIFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

8. Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990.

Enric Sagner *Els últims hereus*.⁹ Mònica Bosch, a la tesi doctoral i a partir de l'estudi de cas de la família Carles i el seu patrimoni, analitza –en l'àmbit de les comarques de Girona– la transformació i el paper dels hisendats, de classe dominant a classe dirigent, en el trànsit d'una societat d'Antic Règim a una societat de classes.¹⁰ En el segle XIX, aquests hisendats, en el context de construcció de l'estat liberal, van ocupar diferents càrrecs en àmbits del poder polític; en el cas de la família Bosch de la Jonquera, municipal i provincial. En aquest sentit, Mònica Bosch apunta a la tesi de Ramón Villares quan descriu la *perspectiva ascendent*. És a dir, més enllà del paper del poder central, en la construcció de l'estat nacional cal tenir en compte la influència dels poders i dels grups socials locals.¹¹ Dins d'aquest nou ordre liberal, a banda d'ocupar càrrecs en la direcció política, van participar en organitzacions pròpies, grups de pressió i societats econòmiques.

Aquest article s'aproxima a l'actuació política de quatre generacions d'hereus de la nissaga Bosch,¹² un dels bastions empordanesos del liberalisme polític. La documentació d'aspectes rellevants de la vida dels quatre primogenits permet tenir una visió de llarga durada. El primer del llinatge amb càrrecs polítics dins l'estat liberal va ser Carles Bosch Cancell, diputat provincial i alcalde de la Jonquera. Ramon Bosch va ser-ne alcalde i jutge de pau. Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831-la Jonquera, 1897)¹³ que, a banda de la projecció com a escriptor, va ser tinent d'alcalde de la Jonquera coincidint amb la tercera guerra carlina.¹⁴ Finalment, Carles

9. Enric SAGUER (coord.), *Els últims hereus: història oral dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2005.

10. Mònica BOSCH, *La formació d'una classe dirigent (1790-1850). Els Carles en la societat gironina*, Barcelona, Fundació Noguera, 2022.

11. Ramón VILLARES, «La construcció de la España liberal: sobre las “virtudes de la vida ascendente”», dins *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*, Barcelona, L'Avenç, 73-91; Pere Gifre delimita el paper, la influència i la capacitat d'articular interessos, i teixir aliances polítiques, de la família Fages de Figueres al voltant del partit moderat: Pere GIFRE, *Els fages de Figueres (1809-1884): família, patrimoni, advocacia, lideratge agrícola i política liberal*, en premsa.

12. De forma annexa presentem un arbre genealògic volgudament esquemàtic per situar i per facilitar la comprensió del text.

13. Va contraure el primer matrimoni amb Maria Concepció Armet i de Carles (1845-1870), filla de Joaquim Armet Moragas, l'hereu de ca l'Armet de la Jonquera. Armet, hisendat i diputat a Corts (1837, 1838 i 1839), el 1842 s'havia casat amb Maria Pilar de Carles i de Mendoza (vegeu Mònica BOSCH, «Viure i pagar la guerra. Els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 40, 2009, 77). Consta, al certamen de 1876, com a membre de l'Asociación Literaria de Gerona i vocal de subdelegació de Figueres de l'Institut Català de Sant Isidre (IACSD). Vegeu Maximiliano FUENTES, «Joaquim Armet Moragas», dins Mikel URQUIJO (dir.), *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles. 1820-1854*, Madrid, Cortes Generales, edició digital, 2012.

14. Més enllà dels reculls literaris més celebrats, *Records d'un excursionista* (1887) i *Pla i Muntanya* (1888), o la novel·la *L'Hereu Noradell* (1889), apareix defensant els seus interessos en uns contextos socials útils per a la reflexió històrica i el diàleg interdisciplinari. Sobre el seu corpus literari vegeu Albert TESTART, «L'excursionisme i el paisatge en l'obra de Carles Bosch de

Bosch Armet va ser alcalde i jutge de pau del municipi i, abans de ser jutge municipal de Figueres, va patir un embargament judicial de béns per deutes.

El text s'estructura en cinc apartats. En el primer es descriu el patrimoni familiar, la qual cosa permet inserir la nissaga en l'economia comarcal i aproximar-nos a les rendes i a les relacions socials derivades de la seva gestió patrimonial. Un exemple significatiu de les pràctiques de propietat que van caracteritzar els hisendats de la Catalunya dels masos –els bans de tancament de terres com a forma de limitar els usos col·lectius– es desenvolupa en el segon apartat. En els tercer i quart, al seu torn, es mostra la posició destacada de Bosch de la Trinxeria davant dues conjuntures concretes: la crisi aranzelària del suro de 1880 i, el 1882, la proposta per substituir les vinyes fil·loxerades. L'últim apartat descriu la participació política de la família Bosch, en bona mesura a través dels vincles amb els Fages de Figueres, representants del partit moderat en el districte figuerenc. L'article finalitza amb unes breus conclusions.

El patrimoni Bosch: les bases econòmiques i socials d'una família d'hisendats

El patrimoni de la família Bosch estava condicionat per la seva dispersió geogràfica, un dels trets de la gran propietat a la Catalunya dels masos, fruit d'un procés d'acumulació territorial característic de la regió.¹⁵ La gran propietat, doncs, «és aquella que, superant amb escreix la capacitat laboral d'una unitat familiar, genera un volum de renda tal que permet al seu titular abandonar el treball directe de la terra».¹⁶ No obstant això, el propietari, podia tenir funcions de gestió i direcció. Els Bosch posseïen masos de diverses dimensions en diferents comarques i, excepte els de la Jonquera, allunyats de la seva residència. L'aproximació al patrimoni de la família Bosch s'ha efectuat a través de documents notariais. En primer lloc, l'inventari de béns que Carles Bosch de la Trinxeria va fer en tres sessions –entre el desembre de 1886 i el gener de 1887– amb Francisco de Paula Comas, notari de la Jonquera.¹⁷ Ho feia quan heretava el patrimoni, després de la defunció del pare. Es tracta d'un inventari exhaustiu on hi consten cases, masos, censos emfitèutics, crèdits i censals fruit d'operacions del seu avi Carles Bosch Cancell. La descripció dels masos inclou les finques i parcel·les que integraven el conjunt, amb la concreció de les extensions i les característiques de cada porció, cultius i toponímia (agrupades al Quadre 1).

la Trinxeria», *Actes del Col·loqui L'Albera i el patrimoni en l'espai transfronterer*, Figueres, Consell Comarcal de l'Alt Empordà, 2005, 263-282.

15. Rosa CONGOST, «Notes sobre la propietat de la terra a les comarques gironines durant la segona meitat del segle dinou», *Estudi General* 1, 1981, 211-221; Ramon GARRABOU, Jordi PLANAS i Enric SAGUER, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2001, 17.

16. GARRABOU, PLANAS i SAGUER, *Un capitalisme impossible?...*, 17.

17. Arxiu Comarcal Alt Empordà (ACAE), Notaria de la Jonquera, Francisco de Paula Comas, 1886, f. 901r-914r; ACAE, Notaria de la Jonquera, Francisco de Paula Comas, 1887, f. 15r-32r; f.122r-146v.

QUADRE 1

<i>Masos i béns immobles</i>	<i>Adreça</i>	<i>Típus</i>	<i>Hectàrees</i>
<i>La Jonquera</i>			
Casa	Carrer Major, 38	vivenda	
Casa	Carrer del Vidre, 14	paller	
Casa	Carrer de les Alzines, 2	magatzem de suro	
Molí	Molí de casa Bosch	molí fariner	
Mas de la Vila		Sureda, camps, vinya i olivar	22,11
Mas Pobre		Sureda, prat, erm, matorral	33,1
Mas del castell de Canadal		Sureda, camps, prat, erm, matorral, vinya i olivar	40,95
<i>Avinyonet de Puigventós</i>			
Mas Bosch		Camps i olivars	22,58
<i>Gualta, Fontanilles, Ullà i Torroella de Montgrí</i>			
Mas Cancell		Camps, closes, bosc, regadiu, olivars	64,65
<i>Torroella de Montgrí</i>			
Casa	Carrer Cancell, 23	Habitació amb pati i hort adjacent	
Superfície total masos			183,39

Font: ACAE. Inventari de béns, 1886-1887.

A l'Alt Empordà, posseïen el mas Bosch, d'Avinyonet de Puigventós, la casa pairal i origen del llinatge. En l'amillament de 1879 consta Ramon Bosch com a titular.¹⁸ Les terres del mas eren camps de cultiu i d'olivera i, segons l'inventari, sumaven 22,58 hectàrees. A la Jonquera eren propietaris de tres masos: el mas de la Vila (22,12 hectàrees), el mas Pobre (33,10 hectàrees) i el mas del castell de Canadal (40,95 hectàrees). En aquest àmbit consten entre els grans tenidors de terres, vinyes, olivars i boscos, especialment de sureda. Com a hisendats, en l'amillament de 1879 se situen entre les primeres posicions, sovint a poca distància dels comtes de Peralada, senyors directes més destacats i titulars de la muntanya de Requesens. L'operació conjunta per aconseguir un ban de 1819 –per limitar els usos col·lectius–, i en la qual hi va participar Bosch Cancell, ajuda a entendre la posició de la família dins de la població. Amb 64,65 hectàrees, el mas Cancell era el d'extensió més gran. Al Baix Empordà, entre Torroella de Montgrí, Gualta, Fontanilles i Ullà, estava integrat per camps, closes, bosc i, entre Ullà i Torroella, olivars. D'orientació pecuària, a l'estiu,

18. ACAE. Ajuntament Avinyonet, Hisenda, Contribució urbana 1879, caps 293.

mitjançant les rutes de transhumància, els ramats remuntarien al Ripollès.¹⁹ Entre el 1869 i el 1881 venien una mitjana anual de 125 caps d'oví. Entre aquestes mateixes dates venien 34 bous i vaques, 29 vedells i 8 poltres i eugues que van generar ingressos per 15.033 pessetes. A Gualta també rebien rendes de finques urbanes. En el mateix període, el masover recaptava 254 pessetes anuals de censos.²⁰ A Torroella de Montgrí, hi tenien una casa.

El patrimoni heretat de la mare, al Vallespir, correspon al darrer testament de l'escriptor, l'any 1897, segellat amb el notari Salvador Candal.²¹ Aquests béns, especialment entranyables per a Bosch de la Trinxeria, integraven un notable patrimoni de tres masos, finques rústiques i urbanes de Prats de Molló i de Serrallonga. La descripció d'aquests béns no és tan acurada com l'inventari precedent: no hi consta l'extensió, però sí alguns aspectes simbòlics de la família. En referim, especialment, a Prats de Molló, per ser el lloc d'estiueig i de trobada. Carles Bosch Armet, a més d'instituir-lo marmessor, va ser l'hereu universal. El patrimoni dins de França el va repartir entre els fills. A Francisco de Paula Bosch Armet li donava trenta-cinc mil pessetes, corresponents a la legítima, i el mas La Plana de la «Commune de Prats de Molló». A la filla, Mercedes Bosch de Fonolleras –del segon matrimoni amb Carmen de Fonolleras–, li donava la mateixa quantitat monetària del germà, el mas Parella, el prat de La Manada i la casa i hort de can Rabé, al barri del Roser de Prats de Molló. I al primogènit li llegava el mas Faig de Serrallonga. A més, el testador, «en la vecina Nació Francesa» rebia rendes per lloguer, tenia:

una casa que actualmente sirve para Cuartel de Carabineros «Douaniers», a la cual se halla otra casa o dependencia anexa de nueva construcción, varios huertos, situados en el campo conocido de «Parella» arrendados actualmente a los Carabineros «Douaniers» y la casa denominada Trinxeria, con un patio a ella unido y demás dependencias situado todo en Prats de Molló.

19. «Tenia en ses finques grans ramats, que pujaven a l'estiu a les extenses jaces de muntanya», Francisco MASPONS LABRÓS, «En Carles Bosch de la Trinxeria», *La Veu de Catalunya* 44, 31.10.1897, 358.

20. Enric SAGUER, *Treball agrari i reproducció econòmica: El Baix Empordà, 1850-1880*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2005, 65-66, 70 i 210.

21. ACAE, Notaria de la Jonquera, Salvador Candal Costa, leg. 33, 13.6.1897.

QUADRE 2

<i>Masos i béns immobles*</i>	<i>Hereus</i>
<i>Prats de Molló</i>	
Mas la Plana	Francisco de P. Bosch Armet
Mas la Parella	Mercedes Bosch de Fonalleras
Prats la Manada	Mercedes Bosch de Fonalleras
Casa (can Rabé) amb hort	Mercedes Bosch de Fonalleras
Casa (quarter de Douaniers)	proindivís germans
Casa de nova construcció	proindivís germans
Horts (camp la Parella)	proindivís germans
Casa Trinxeria	proindivís germans
<i>Serrallonga</i>	
Mas Faig	Carlos Bosch Armet

* No consta la superfície.

Font: ACAE. Testament de Bosch de la Trinxeria, 1897.

Aquestes partides les llegava, proindivís, als tres fills perquè «sus familias puedan continuar, como todos los años, ir a pasar el verano [i] disfruten las rentas de estas fincas produzcan».

Globalment, el patrimoni de Bosch de la Trinxeria, entre l'Empordà i el Vallespir, estava format per vuit masos. Els masos de l'Empordà, segons l'inventari, sumaven 183,39 hectàrees. A la Jonquera hi destaca la sureda amb una superfície de 72,85 hectàrees, dada que contrasta amb les cent tres hectàrees de l'amillament de 1879.²² Es podria tractar d'una ocultació? Igualment apareix, entre les dues fonts, una discrepància entre la superfície total de cultiu: a l'inventari compten 19,9 hectàrees de cultius per les trenta de l'amillament. L'any 1880, entre els contribuents de béns urbans de la Jonquera, després dels comtes de Peralada i Manuel Laporta, ocupaven el tercer lloc. Hi consten com a titulars d'un magatzem, tres cases, dos pallers i un molí fariner.²³ A l'inventari de 1886 consten quatre immobles urbans: habitatge, paller, magatzem de suro i el molí, que apareix en una sol·licitud de reedificació d'una resclosa al riu Llobregat, en el paratge de «Penyes Blanques».²⁴

Entre els cinc crèdits que apareixen a l'inventari en destaquen dos. El primer fa referència a Jaime Parxés Albareda i als consorts Antonio Aymá i Maria Parxés Padrosa. L'havien de tornar en moneda d'or, i preveia un augment de l'1% en cas

22. Albert COMPTE i Enric JUAN, «La Jonquera: Dels inicis de la Restauració a la fi de la Primera Guerra Mundial (1875-1918)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 18, 1985, 274.

23. COMPTE i JUAN, «La Jonquera: Dels inicis...», 274 i 305.

24. *Butlletí Oficial de la Província de Girona* (BOPG) 46, 16.4.1879, 2.

de pagar-ho en plata. Havien hipotecat el mas Perxés, que formava «una sola labor y heretamiento». De poc més de sis hectàrees, entre Vilabertran i Cabanes, estava integrat per camps, horts, vinyes i olivars. El crèdit, al 6%, havia estat de 4.000 lliures catalanes, 10.666 pessetes. Aquest va ser el preu de sortida de la subhasta del mas després que Bosch de la Trinxeria, el 1888, presentés una demanda judicial contra els deutors.²⁵ Aquest és un dels casos d'endeutament que descriu Ricard Garcia.²⁶ A la novel·la *L'bereu Noradell* (1889), en el context de la crisi de la fil·loxera, l'escriptor va descriure l'absentisme²⁷ i el procés d'endeutament i desposseïció de patrimonis. Coneixia molt bé la qüestió. El segon crèdit derivava d'un debitori que havia constituït l'avi Bosch Cancell. Lorenzo Darner, comerciant, havia rebut 16.000 pessetes, 6.000 lliures catalanes, al 5%, que «obligó devolver la cantidad prestada, la mitad en moneda de oro y la otra mitad en dineros españoles o napoleones». Va hipotecar una casa al carrer de la Jonquera de Figueres i es feia constar una devolució parcial, un reconeixement amb document privat: «Su señor padre Don Ramon Bosch, a primero de enero de 1861, cobró del deudor [...] la suma de 2.550 libras, equivalente a 6.000 pesetas, quedando en su razón reducido dicho crédito a 3.750 libras, equivalentes a 10.000 pesetas». A banda, es feia constar un censal de 1.400 pessetes, amb una pensió anual de 42 pessetes que pagava José Vilar Azemar de la Jonquera. Era un encarregament de censal de l'any 1827 d'Estevan Vilar a favor de Bosch Cancell, en el qual obligava la casa i un pati. A la Jonquera apareixen dos crèdits menors. El primer de Francisco Llauro, un propietari que havia posat la casa de garantia. Pagava sis pessetes de les 250 que devia. I Juan Reynalt Guisset havia garantit el deute amb dos trossos de terra, i pagava 45 pessetes anuals per les 1.500 que havia de tornar.

A banda, Bosch de la Trinxeria heretava trenta-quatre censos emfitèutics –«irredimibles» i a nuda percepció– amb pensions anuals de 399,59 pessetes. En conjunt, representaven 6,4 hectàrees. Distribuïts entre la Jonquera, Avinyonet de Puigventós i Figueres, la primera població constituïa el gruix dels ingressos, especialment relacionats amb operacions d'establiment de terres al «camp de les Torres», per a construcció de cases. Consten tres vendes perpètuas d'Avinyonet realitzades per Ramon Bosch l'any 1867. La resta, entre el 1827 i el 1847, eren fetes per Carles Bosch Cancell. Per acabar, s'apunten altres rendes relacionades amb els drets de propietat i els préstecs concedits. Es reservava la possibilitat de continuar l'inventari de censos i censals:

en el patrimonio de casa Bosch existen aún otros varios censos y censales, no le es posible describirlos en el acto por no tener los títulos a la mano [...], pero se reserva el poder continuar este inventario tan pronto como le

25. BOPG 140, 21.11.1888, 578.

26. Ricard GARCIA ORALLO, *La terra a subhasta: Crisi, endeutament i desposseïció al món rural català de finals de segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, 178.

27. Enric SAGUER, «Història social i novel·la rural: un comentari a propòsit del tema de l'absentisme», *Plecs d'Història local* 189, 2023, 6-9.

haya sido posible adquirir los títulos de dichos [drets] reales y de cualesquier otra finca o crédito [...] proveniente de sus antepasados.

Serien, entre d'altres, els referents a 1843? Carles Bosch Cancell subestablia terres per a cultiu i per a la construcció d'habitatges, reflex del citat creixement urbanístic local.²⁸ Es traspuja una certa dificultat de control i cobrament de totes aquestes pensions. Sobre els censos emfitèutics, Garrabou, Planas i Sagner expliquen que, mitjançant el segle XIX, per a aquests patrimonis solien ser un ingrés important. Però, amb el temps,

van esdevenir [...] més marginals a conseqüència dels costos i dificultats de cobrament i [...] en tractar-se de quantitats fixes en espècie o en moneda, es varen veure afectats per la depreciació a llarg termini dels productes agrícoles tradicionals i pels processos inflacionaris del segle XX.²⁹

Per tant, els censos emfitèutics es van anar convertint en poc rendibles. Davant d'unes rendes migrades, els terratinents van buscar diversificar ingressos i, entre aquestes, les inversions urbanes van ser un recurs a partir dels anys centrals del segle XIX.³⁰ I així podríem entendre la voluntat de Ramon Bosch de continuar urbanitzant el camp de les Torres, quan el febrer de 1873 presentava un plànol amb carrers de vint-i-cinc pams d'amplada. L'any 1883 ja havien venut els solars i els propietaris que edificaven no seguien l'alineació marcada. L'ajuntament, per comprovar aquest desenvolupament, va demanar les escriptures de venda.³¹

Bosch de la Trinxeria va tenir protagonisme destacat en dos moments que marcarien la crisi finisecular. Ho descrivim més endavant. A partir d'aquest moment, els ingressos dels rendistes entraven en una etapa de contracció. El període entre el 1870 i el 1890 va ser «per a la renda de molts patrimonis, un màxim secular», una fase expansiva per l'embranchada de la viticultura. Però, a mesura que la fil·loxera avançava, especialment a partir de 1885, els resultats d'explotació es van veure molt afectats.³² Començava el declivi.

Els Bosch havien estat prestadors. Ho hem vist el 1888: Bosch de la Trinxeria presentava demanda judicial per executar el deute descrit. Carles Bosch Armet, l'any 1911, es veia en una greu tessitura, quan els jutjats d'Olot encetaven un procediment d'embargament dels seus béns. Els deutes el posaven en una situació molt crítica, ja que devia:

sesenta mil pesetas a Don Luís Pujol, mil quinientas pesetas a otra persona de esta localidad, [...] se han visto obligados a deducir reclamación judicial contra dicho señor Bosch: [...] [a més] existen dos demandas en los

28. Arxiu Històric de Girona (AHG), Comptadoria d'Hipoteques de Figueres, Registre general d'escriptures, 1842-1843, Hipoteques de Figueres, 29, f. 22r i 23v-24r.

29. GARRABOU, PLANAS i SAGUER, *Un capitalismo imposible?...*, 17.

30. GARRABOU, PLANAS i SAGUER, *Un capitalismo imposible?...*, 162-170.

31. Ramon BOIX, *Cronohistòria. Recull d'història i notícies de la Jonquera*, CD digital, 2015.

32. GARRABOU, PLANAS i SAGUER, *Un capitalismo imposible?...*, 146-147.

Juzgados de Barcelona en reclamación [...] por sumas superiores de cinco mil pesetas [...] Se declara en estado de concurso necesario de acreedores [...] decretándose el embargo y depósito de todos sus bienes.³³

En sintonia cronològica amb aquests processos, Bosch Armet venia la casa de Torroella de Montgrí a Roberto Robert i Surís, el comte de Torroella.³⁴ Detallar el patrimoni ajuda a aproximar-nos a l'univers de les rendes d'una família que, amb l'exemple dels processos judicials per deutes soferts de Bosch Armet, indiquen una disminució, dificultats i la pèrdua d'ingressos.

Tancar la terra com a pràctica de propietat

A la Catalunya del segle XIX, abans i després de l'anomenada Revolució Liberal, es van portar a terme diversos mètodes, diferents pràctiques de propietat, per prohibir i limitar els aprofitaments col·lectius de la terra.³⁵ Aquest procés s'ha d'entendre en la configuració de relacions de propietat. Els tancaments de terres a Catalunya van ser esbossats per Pierre Vilar³⁶ i Elisa Badosa.³⁷ Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Gifre van donar notícia dels bans com a eina de l'individualisme agrari,³⁸ i Montserrat Pellicer va estudiar-los per al segle XVIII.³⁹

El 1819, deu propietaris de la Jonquera van aconseguir que la Reial Audiència de Barcelona dictés un ban per prohibir l'entrada a les seves finques. En aquest cas, en els memorials presentats a l'alt tribunal, els interessats a limitar –o a prohibir– diverses pràctiques, citaven els usos i costums de pastures i aprofitaments col·lectius. Però introduïen i legitimaven pràctiques de propietat excloents mirant de restringir, de mica en mica, l'entrada de persones i animals. Així doncs, el 27 de març, els citats terratinents de la Jonquera sol·licitaven el ban. Set mesos després

33. BOPG 16, 7.2.1911, 54.

34. Consta en un expedient instat per Josep Carreras en representació del comte per justificar el domini de diferents finques del mateix terme municipal. BOPG 116, 28.9.1911, 455.

35. Lluís SERRANO JIMÉNEZ, *Els tancaments de terres a la Catalunya del segle XIX*, tesi doctoral, Universitat de Girona, 2015. L'enfocament historiogràfic d'aquesta qüestió correspon a la perspectiva analítica de la «història social de la propietat» (vegeu CONGOST, *Els propietaris i els altres...*, i CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre «la gran obra de la propiedad»*, Barcelona, Crítica, 2007).

36. Pierre VILAR, «Pastura i closa», *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona, Edicions 62, 245-253.

37. Elisa BADOSA, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica* 3, 1984, 149-161.

38. Mònica BOSCH, Rosa CONGOST i Pere GIFRE, «Los bandos. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña: Primeras hipótesis (siglos XVII-XIX)», *Noticiario de Historia Agraria* 13, 65-88.

39. Montserrat PELLICER, «Los cercamientos de tierras en Cataluña. Fuentes para el estudio de una “revolución silenciosa” (1714-1785)», dins Rosa CONGOST i José Miguel LANA (coord.), *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Pamplona, Universitat Pública de Navarra, 2007, 249-292.

van rebre els edictes favorables. S'introduïen, doncs, unes noves formes de justícia rural. Entre aquests propietaris trobem Jaime Roca, Juan Laporta, Salvador Armet, Pablo Viñas, Cristóbal Brugat, Jaime Maurici, Pedro Cardoner, José Dauner, Esteban Vilar, l'administrador de correus i Carles Bosch Cancell, com a «ciudadà honrat de Barcelona».⁴⁰ Mentre els primers constaven com a «vecinos», els dos darrers figuraven com a «hacendados». A més de la sincronia, la redacció similar del memorial per demanar el ban reforça la idea d'associació de classe i d'operació conjunta. No es mostraven obertament en contra dels usos col·lectius, però tota una sèrie d'activitats els perjudicaven:

Se cometen muy repetidos excesos perturbativos del respetable derecho de propiedad, ya sea hurtando las aceitunas, ubas, mieses, granos, legumbres, hierbas, hortalizas, frutas, bellotas, estiércol y piedras; ya sea cortando árboles, renuevos y otras leñas, no menos que haciendo caminos nuevos e inusitados y otros daños, como si tales bienes fuesen del primero que los ocupa, a cuyos atentados tal vez se ha dado margen por la costumbre observada en el término de dicha villa de ser comunes las yerbas de los bosques y campos, luego de cogidas las bellotas y retiradas las mieses, pero al paso que no pretendo oponerme a esta consuetud, no puedo mirar con indiferencia que ella sirva de capa para cometerse hurtos, daños y otros actos perniciosos y atentativos en los mismos campos y bosques, cuanto menos en las demás fincas de diferente calidad exentas de toda carga de uso común y servitud. [...] unos males [...] que no solo damnifican pecuniariamente, sino que dan motivo a veces a disturbios, riñas y querellas con transcendencia a la tranquilidad pública.⁴¹

La sentència del ban i les penes a aplicar no preveïen cap dret d'utilitzar les terres. Els comissionats de l'edictes van ser l'alcalde major de Figueres i el batlle de la Jonquera. Si bé a priori no s'oposaven a la consuetud, es buscava limitar uns usos que perjudicaven els interessos dels propietaris més notables de la vila. Aquest és un exemple local de confrontació, de les pràctiques i del procés de construcció social de la propietat. Aquesta realitat s'allunya de les tesis del pairalisme, unes visions, de finals de segle XIX a la segona meitat del XX, que sovint projectaven imatges d'una d'arcàdia feliç.⁴² L'any 1842, els boscos comunals es varen repartir entre els veïns del municipi. Entre els promotors i actors polítics d'aquest repartiment trobem diversos descendents dels demandants dels bans de 1819. En l'exposició de motius, es va considerar que seria beneficiós per al poble i que, d'aquesta forma,

40. SERRANO JIMÉNEZ, *Els tancaments de terres...*, 117-119.

41. SERRANO JIMÉNEZ, *Els tancaments de terres...*, 118.

42. Vegeu els treballs de Rosa CONGOST, «Presentació. El pairalisme. Reflexions sobre una paraula, un concepte i dues conjuntures», *Estudis d'història agrària* 12, 1998, 7-16, i Rosa CONGOST, «Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català. Algunes reflexions», *Estudis d'història agrària* 12, 1998 43-75.

s'evitarien destrosses, tales de llenya i recollides d'agllans. Tot sembla indicar que l'explotació del suro, per a l'exportació en planxa i per a la fabricació de taps, va ser-ne el gran objectiu.⁴³

La «cuestión corchera»: conflicte entre productors i industrials

El suro, per als propietaris forestals, era un recurs i una importantíssima font d'ingressos. Carles Bosch Cancell, ho acabem de veure, va ser un dels sol·licitants d'un ban útil per preservar suredes. La Jonquera, com Agullana, en el segle XIX era un dels epicentres de la indústria de taps i dels exportadors de suro en planxa.⁴⁴ En relació amb aquesta activitat, Bosch de la Trinxeria deixarà destacades descripcions de la sureda i, en clau simbòlica, d'un parell d'arbres monumentals.⁴⁵ L'any 1880 es produïa una pujada aranzelària al tap espanyol per part, principalment, dels Estats Units i Alemanya. Per defensar la indústria local, el govern va proposar imposar unes taxes d'exportació al suro en planxa, mesura proteccionista que no va agradar als propietaris forestals exportadors. A banda de la fil·loxera, aquesta qüestió surera podia impactar negativament en els futurs ingressos d'explotació i balanços d'aquests propietaris. Era un dels reflexos de la crisi finisecular resultat de la integració als mercats internacionals i de polítiques aranzelàries proteccionistes. Esclatava un conflicte entre propietaris forestals, o productors de suro, i fabricants de taps. El xoc, anomenat la «cuestión corchera», va causar un debat important a la regió surotapera. La Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País n'obria un expedient, i Bosch de la Trinxeria hi emergia defensant els interessos dels propietaris exportadors.⁴⁶

Aquesta diatriba s'obria quan Enrique de la Piñera i Manuel Jubert, de Palafrugell, socis de la Sociedad, exposaven l'estat d'alarma dels industrials del suro. Davant

43. De les 220 sorts que es van repartir el 1842, el 1865 s'havien reduït a 107, i entre el 1890 i el 1900 s'havien concentrat en 89. Una vegada privatitzades les terres es va produir un procés d'acumulació en benefici de les famílies amb més recursos i, entre les quals, destaquen alguns dels protagonistes dels bans de 1819. En aquestes terres es va permetre mantenir aprofitaments col·lectius com les pastures (entre el 21 de gener i el 28 de setembre), llenyes mortes i treure fullaraca. En el repartiment de 1842 s'obvià el domini directe, una senyoria que es va reconèixer el 1865 a favor del comte de Peralada, en l'expedient legitimador (a posteriori) justificat sobre la base de la Llei de desamortització de Madoz de 1855. Vegeu Joaquim ALVARADO, «El repartiment de les terres comunals de la Jonquera i la seva evolució posterior», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29, 1996, 277-302, i Albert COMPTE i Enric JUAN, «El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 17, 1984, 247-285.

44. Joaquim ALVARADO, *El negoci del suro a l'Alt Empordà (s. XVIII-XIX)*, Palafrugell, Museu del Suro, 2002, i Joaquim ALVARADO, «Exportacions de suro i taps des de l'Alt Empordà (1861-1900)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 2011, 379-390.

45. Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, «Dos suros cèlebres», *Pla i Muntanya. Aplec d'estudis, viatges, llegendes, records i excursions*, Girona, Diputació de Girona, 2022 [1888], 107-112.

46. AHG, Biblioteca, Impresos antics, I-757. *Estracto del expediente instruido en 1880 por la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País sobre la cuestion corchera*, Gerona, Impr. y estereotipia de Paciano Torres, 1880. Conflicte citat a ALVARADO, *El negoci del suro...*, 151-153.

del problema, la Sociedad va obrir informació oral i escrita entre industrials i propietaris. Es pretenia mesurar la solidaritat entre els dos col·lectius i, així, poder resoldre. El censor, Emili Grahit, va proposar quatre preguntes, aprovades en sessió de 10 de juny de 1880. Es varen rebre les conclusions del grup de la Jonquera. Bosch de Trinxeria, entre els propietaris més influents, conjuntament amb Pedro Brugat, Pablo Viñas, Joaquín Armet, Manuel Laporta, Agustín Basull, José Vilar i Bienvenido Ribas, signava les respostes a les preguntes de la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País. Era el 30 de juny de 1880:

Contestación a la 1ª pregunta: No existe solidaridad de intereses entre los productores de corcho y los industriales y comerciantes de este ramo. Siendo el corcho empleado, no solo para taponos, si que también para otros usos, el interés del propietario consiste en que su corcho sea visto y apreciado en los mercados de Europa, sacando así de él, el mejor partido. Con la prohibición o derechos de exportación, estamos supeditados a los fabricantes del país, puesto que nos imponen su precio, haciendo con ello su agosto. Impórtanos, pues, por lo visto, la libertad de exportación de este nuestro producto agrícola, tal como la tiene el propietario de granos, de vino, etc.

Contestación a la 2a. pregunta: No cabe duda que la industria corchera del extranjero puede competir con la nacional, aun cuando se dificultase o se prohibiese la exportación de corcho de España, puesto que esta no posee exclusivamente la primera materia: pruébenlo sino la vasta explotación de los inmensos bosques de la Argelia, Córcega, Italia, Portugal y el nordeste de Francia y en corroboración de ello consúltese las estadísticas de producción corchera de las citadas naciones.

Contestación a la 3a. pregunta: El valor del corcho de España es independiente del estado de prosperidad o decadencia de la industria taponera del país por la sencilla razón, que su precio se fija en los mercados europeos y no en los del país, siempre que se permita la libre extracción.

Contestación a la 4a. pregunta: La industria taponera del país se encuentra en un estado de inferioridad respecto a la extranjera, toda vez que hoy día se fabrica el tapón en nuestro país como se fabricaba hace un siglo. La ciencia ha ofrecido al operario máquinas de elaborar taponos, y este las ha rechazado con amenazas. Existen en Alemania, Inglaterra, Rusia y Estados Unidos máquinas de fabricar taponos, máquinas para raspar la corteza del corcho en papel, en pasta, en sombreros, etc., etc. En Nuestro país como queda dicho nuestros industriales las echan de menos, resultando de ello que puedan competir a la par con la fabricación extranjera.⁴⁷

Els propietaris de la Jonquera no es van presentar durant el període d'informació oral. Sí que van comparèixer Miquel Torroella i Plaja, de Palafrugell, que aquell

47. BOIX, *Cronohistòria...*

any publicava un recull d'articles sobre la qüestió,⁴⁸ i Pere Forgas Puig, de Begur. Opinaven –com els jonquerencs– en contra de la imposició del dret aranzelari a l'exportació de suro en planxa i carracs. Pere Forgas, però, reunia un triple caràcter de propietari de suredes, fabricant de taps i comerciant, i exposava que convenia aconseguir la reducció dels drets d'importació dels Estats Units, Alemanya i Dinamarca i, alhora, calia no perjudicar els productors de suro que podrien patir perjudicis amb la mesura proteccionista que demanaven els industrials.

Emili Grahit, el censor, observava les contradictòries conclusions presentades pels dos col·lectius enfrontats i els documents presentats per Miquel Torroella i Plaja, com una exposició al ministre d'Hisenda per cinquanta-quatre propietaris de suredes de la província demanant la denegació del dret d'exportació del suro en planxa. També van aportar exposicions de la Diputació de Huelva, de la Comissió Provincial de Badajoz i una dirigida al Rei signada pels principals propietaris del sud d'Espanya. Finalment, la Sociedad Económica va donar suport a la part final de les conclusions d'Emili Grahit. A saber, que no sostenia les argumentacions elevades a les administracions de l'Estat que demanaven el dret aranzelari per a l'exportació de suro espanyol però, alhora, demanaven al ministre d'Hisenda –en sintonia amb el president de la Diputació i el senador per Girona– que, per via diplomàtica s'acordés una rebaixa dels drets d'importació sobre els taps.⁴⁹

En l'àmbit comarcal, Bosch de la Trinxeria era un dels referents a l'hora de demanar informació sobre els preus del suro. Alexandre Comalat –mestre d'obres i administrador de Requesens–, en una carta de 9 de març de 1892 –dirigida a una adreça de Madrid–, li explicava al comte de Peralada els preus de 1891. En aquesta geografia empordanesa, a banda de Carles Bosch, consultava altres famílies propietàries i relacionades amb el negoci com la «casa Guanter de Vilamaniscle», «casa Guinart o de Portolà de Agullana», «Gregorio Artizá de Capmany», «D. Joaquin Vergés propietari de Capmany», «D. Carlos de Foncuberta», «Sr. Gorgot de Darnius», «Sr. Marqués de Camps», «D. Juan Roget Fortic de la Junquera» i els «fabricantes de Cantallops».⁵⁰

El desastre de la fil·loxera i la corresponsalia de Bosch de la Trinxeria

L'any 1878, Narcís Fages de Romà s'oposava a la proposta d'una llei a les Corts espanyoles que pretenia crear una zona d'incomunicació a l'Alt Empordà. Això significava, seguint amb el que defensava Joan Miret –el comissionat de l'IACSI–, arrencar les vinyes en trenta quilòmetres paral·lels a la frontera. La finalitat era evitar la propagació de la fil·loxera a territori espanyol. Fages va redactar una memòria contra el cordó sanitari que va ser aprovada per l'Ajuntament de Figueres. Aquesta proposta va arribar als cercles de les Corts i va tenir els seus efectes. L'ar-

48. Miquel TORROELLA PLAJA, *Cuestión corchera, artículos publicados en el periódico Teléfono catalán de Gerona*, Girona, Impr. del Hospicio Provincial, 1880.

49. *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona* 3, 1.3.1882, 41-45.

50. Arxiu Regne de Mallorca (ARM), Marquès de la Torre, 67, correspondència.

tle sobre la zona d'incomunicació quedava exclòs de la llei. El setembre de 1879, Fages anunciava haver trobat la plaga al coll de Fornell, al terme de Rabós. Havia arribat a l'Empordà i seguien uns anys de tensions socials, pèrdues econòmiques i peripècies polítiques i administratives per controlar l'avenç de l'insecte.⁵¹

L'any 1882, en ple desastre de la fil·loxera, tornem a trobar Bosch de la Trinxeira exercint influència dins l'àmbit de representació d'associacions econòmiques i de propietaris. La Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País s'implicava, d'acord amb els «Reales Estatutos» i, per salvar de la ruïna absoluta la producció vitícola arran de la plaga, sol·licitaven una mesura el Ministeri de Foment. Apel·laven a l'experiència prèvia dels mètodes assajats a França, Suïssa, Alemanya i Itàlia, com els aplicats a les províncies de Girona i Màlaga, amb uns resultats insatisfactoris. Ara bé, citaven com a esperança els assajos realitzats i descrits per Millardot, professor de la Universitat de Bordeus. Per això, per conèixer aquesta qüestió d'una forma més detallada, van demanar:

Informes a su ilustrado cuanto celoso socio corresponsal de La Junquera D. Carlos Bosch de la Trinxeira, quien entre otros preciosos datos que suministra, consigna; que en la última visita que hizo en Mayo de 1882 a la Escuela de agricultura de Montpellier, después de haber inspeccionado las hermosas plantaciones de algunos propietarios de viñedos de aquellas comarcas, se convenció de que el medio más eficaz de reconstituir nuestra viñas, es plantar Riparias indemnes a la filoxera, é injertarlas después con cepas del país.⁵²

Restaurar les vinyes mortes amb aquest mètode era, per a la Sociedad, la solució viable. Aquesta qüestió s'havia de resoldre de forma accelerada per evitar, segons ells, encara més pèrdues, ruïna i misèria:

Hasta ahora no se han experimentado apenas las consecuencias de la muerte de las viñas, pero este año, que se han arrancado ya millares de ellas, empezará el pobre trabajador a sentir la falta de jornales, y esta falta aumentará progresivamente siendo en gran número las familias que se verán obligadas a una amarga emigración.⁵³

51. Sobre la fil·loxera, vegeu Eduard PUIG VAYREDA, «La fil·loxera i la frontera. Nota sobre l'actuació de l'Ajuntament de Figueres en la crisi fil·loxèrica (1878-1882). La zona d'incomunicació», *Actes del Congrés Fronteres de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 2011, 391-401; Emili GIRALT, «Consejo Superior de Agricultura, Industria y Comercio: una encuesta de 1884», *Estudis d'Història Agrària* 12, 1998, 223-255; Enric SAGUER, «La fil·loxera i la crisi vitícola a les Comarques Gironines (1879-1900)», *Revista de Girona* 136, 1989, 60-66; Emili GIRALT, «De conreu de subsistència a conreu comercial», dins Emili GIRALT (coord.), *Història agrària dels Països Catalans, Edat Moderna*, 3, 297-330; Emili GIRALT, «El conreu de la vinya», dins GIRALT (coord.), *Història agrària dels Països Catalans...*, 331-394, i GIFRE, *Els fages de Figueres (1809-1884)*...

52. *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona*, 14, 1.2.1883, 225-226.

53. *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona*, 14, 1.2.1883, 226.

Seguien argumentant que les causes que havien determinat prohibir la introducció de ceps americans, per temor que poguessin accelerar la plaga, havien desaparegut. Per aquesta raó demanaven al govern la lliure introducció d'aquests ceps resistents a la fil·loxera. I ho feien amb la proposta de les següents disposicions:

1ª Permitir la libre introducción de vides americanas resistentes a la filoxera. 2ª Nombrar una comisión de acomodados viticultores de la frontera francesa que, sin ningún objeto de lucro, quede encargada de entender en la adquisición de las expresadas cepas, por cuentas de los peticionarios, dándose la Presidencia de dicha Comisión al ilustrado y celoso agricultor D. Carlos Bosch de Trinxería socio corresponsal de esta Económica de la Villa de la Junquera, todo bajo la inspección del Ingeniero agrónomo y Director del Instituto provincial de Gerona D. Joaquín de Espona. 3ª que á ejemplo de lo hecho por el Gobierno de la Nación vecina, se exonere del pago de la contribución territorial a todas las viñas muertas, hasta su restauración, considerando la plaga filoxérica como una calamidad pública.⁵⁴

Influència social i representació política

Quatre generacions dels Bosch van exercir càrrecs polítics a l'Administració local i un a la Diputació. Podríem referir-nos-hi com a una dinastia política? Des del punt de vista de la xarxa política comarcal, a la Jonquera, van ser els homes del partit moderat dels Fages de Figueres. Ho descriu Pere Gifre:

L'actuació política de Mariano Fages, i abans el paper de Narcís Fages de Romà en la preparació de les eleccions i el control de les llistes electorals i dels votants i de la mateixa votació, posa de manifest el pes social i polític que els Fages tenien a Figueres, l'Empordà i Girona entre 1840 i 1866. Els Fages són actors directes de la política liberal moderada en el districte durant vint-i-cinc anys. En bona part d'aquest període mouen els fills. [...] els Fages exerceixen la seva influència, primerament en el districte de Figueres, més tard, en el de Girona i la província. No tenim evidència empírica quan ho fan personalment, més enllà de quan la pràctica és denunciada pels seus contrincants, però sí que en tenim quan es basen en els prohoms locals, els amics polítics: els hisendats Bosch de la Jonquera i Perxés d'Agullana, el notari Salamó, els germans Negre i Vergonyós de Castelló, Maranges de la Selva de Mar, el notari Condal a l'Armentera i l'Escala, aquests actuen a cara descoberta, el secretari de Roses, d'amagat.⁵⁵

L'arxiu Fages guarda correspondència electoral: «Entre 1857 i 1866, la política és viscuda en la seva plenitud. Les cartes de Mariano Fages són esperades i contesta-

54. *Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Gerona*, 14, 1.2.1883, 227.

55. GIFRE, *Els fages de Figueres (1809-1884)*...

des a volta de correu. Es llegeixen els diaris. Es comenten a les tertúlies».⁵⁶ En sintonia amb els Fages, trobem els Bosch en els diferents projectes i formes que va prendre l'associacionisme agrari al llarg del segle XIX.⁵⁷ El 1846 i el 1850, Carles Bosch Cancell i Joaquim Laporta consten com a consiliaris de la direcció de la Sociedad de Agricultura del Ampurdán. Aquesta entitat va ser la plataforma que els hisendats, com a col·lectiu, van utilitzar per influir i fer-se sentir davant el governador civil i el Govern central. Aquesta experiència gironina, després de la Junta Provincial d'Agricultura, va derivar l'any 1851 en la constitució de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI).

Entre el 1838 i el 1857, els Bosch de la Jonquera consten entre els propietaris aconduïts pels advocats Fages. Una dada important per relligar els fils i la conjunció d'interessos. Narcís Fages de Romà va saber articular diferents fronts com el polític i un projecte agrari de tres eixos format per la premsa agrària, les societats d'agricultura i l'ensenyament agrícola. Les publicacions *El Bien del País* (1845-1849) o *La Granja* (1850-1853 i 1855-1857) van ser «l'òrgan de difusió dels interessos de la classe propietària a mitjan segle XIX». Des d'aquestes tribunes advertirà els propietaris de la pràctica de l'absentisme i proposarà innovacions agrícoles i la millora de les rendes. *La Granja*, a més, serà el portaveu de la Junta Provincial d'Agricultura.⁵⁸ Bosch Cancell, a la revista *El Bien del País*, escrivia sobre l'aprofitament dels arrens del riu Muga per fer-hi plantacions d'arbres:

este proyecto tiene dos inconvenientes [...] a los veinte años que es forzoso esperar para obtener el beneficio del arbolado; y luego que siendo poco respectada la propiedad, es presumible que la plantación sería destruida por los ganados y malhechores [...] Es necesario que para su conservación, los propietarios colindantes o vecinos pongan guardabosques que vigilen.⁵⁹

Carles Bosch Cancell, en constituir-se la primera Diputació –el 13 de maig de 1822–, va ser elegit diputat provincial per la Junta Electoral. Va compartir càrrec amb diputats com Marià Cors, d'Olot; Josep Fina, de Palafrugell; Antoni Iglesias, de Santa Creu d'Horta, i Francesc de Camps, de Girona. A més d'aquests cinc se'n van anomenar dos més: Pere Felip, de Vilopriu, i Joan Trullol, de Cabanelles, els quals no van prestar jurament per haver-ho fet l'any 1820 com a membres de la Diputació de Catalunya. La Diputació, amb la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, va durar fins al 18 de maig de 1823 –un any i cinc dies– quan va celebrar la darrera sessió a Mataró. Els francesos, que havien entrat per Sant Llorenç de Cerdans el 14 d'abril de 1823, van avançar cap al sud. Els diputats van començar un periple de

56. GIFRE, *Els fages de Figueres (1809-1884)*...

57. Pere GIFRE, «Els Fages de Figueres i els inicis de l'associacionisme agrari català (1845-1851)», *Estudis d'Història Agrària* 32, 2020, 41-67.

58. GIFRE, «Els Fages de Figueres i els inicis de l'associacionisme agrari...», 51.

59. Carles BOSCH CANCELL, «Una idea para demostrar los asombrosos productos que puede reportar el arbolado», *El Bien del País*, 1.4.1846, 6-8.

Girona a Tordera, Blanes, Calella, Arenys de Mar i Mataró. En aquesta darrera sessió, Carles Bosch hi va assistir amb el cap polític, Josep Perol; l'intendent o delegat d'Hisenda, i els diputats Pere Felip, Marià Cors i Francesc de Camps. La intenció del cap polític era que la Corporació es reunís a Badalona, però els diputats assistents s'hi van negar argumentant que, fora de la província, la Diputació no tenia competències.⁶⁰ Més endavant, entre el 1836 i el 1838, el tornem a trobar, junt amb Salvador Armet, també hisendat, com a diputat provincial pel districte de Figueres.⁶¹ Entre el 1837 i el 1839 Bosch, en sintonia amb el consistori jonquerenc, es troba entre les forces vives amb l'objectiu de millorar les fortificacions per «defenderse esta villa de la facción».⁶² El 1844 va ser alcalde de la Jonquera.

Com un dels majors contribuents locals, de forma recurrent, va formar part de la Junta de repartiment de la contribució d'immobles. Per entendre els tancaments de terres, la guarderia rural va esdevenir una qüestió central. L'any 1846, els propietaris catalans demanaven a Isabel II que els guardes fossin considerats agents de l'autoritat. Ho feien públic amb un manifest de l'Asociación de Propietarios de Barcelona, publicat a *El Bien del País*. Aquesta demanda els era concedida l'any 1849. Els hisendats van mostrar-se satisfets. El Reglament dels guardes rurals i municipals permetia la repressió directa de les entrades no desitjades. El periòdic *La Granja*, com la revista de l'IACSI, va ser l'altaveu de laudatoris, les apologies i els agraïments públics per la constitució de la guarderia rural. Els més efusius foren els del director de la publicació, Narcís Fages de Romà, l'any 1850.⁶³ En sintonia amb aquesta qüestió, l'any 1851, Carles Bosch Cancell, associat amb hisendats i un propietari de la Jonquera, concretava el nomenament del seu guarda particular de terres.⁶⁴ El 1852 apareix en una relació per allotjar a comandaments de l'exèrcit. Pau Justafre, regidor, considerava que casa seva era per a sergents i no per a oficials. D'acord amb la jerarquia militar, la llista permet establir un paral·lelisme amb la jerarquia social:

debe cumplirse lo terminantemente mandado por S.M., este Ayuntamiento ha acordado que de hoy en adelante el alojado se ciña estrictamente en el repartimiento de las casas [...] para Capitanes efectivos y comandantes: Salvador Armet, Joaquin Laporta, José Vilar, Cristóbal Brugat, Carlos Bosch. Tenientes con grado de capitán: Pau Dauner, Martín Guàrdia, Pau Viñas, Pau Isern, José Vilar del P., Martín Quera, Ramon Dauner (comisario), Ramon Tomayos.⁶⁵

60. DIPUTACIÓ DE GIRONA, *Història de la Diputació de Girona*, Barcelona, Diputació de Girona, 1989, 11-22.

61. BOIX, *Cronohistòria...*

62. BOIX, *Cronohistòria...*

63. Lluís SERRANO JIMÉNEZ, *Tancar la terra. Pràctiques de propietat i dinàmiques socials (Catalunya, 1850-1910)*, Girona, Centre de Recerca d'Història Rural (UdG), Associació d'Història Rural, 2016, 43-44, 198-204.

64. Es tractava de Joan Magentí. Ho demanava amb Antonio Brugat, Jaime Roca, Pablo Viñas, José Vilar, hisendats, i Juan R., propietari. BOIX, *Cronohistòria...*

65. BOIX, *Cronohistòria...*

El 4 juliol de 1855, l'ajuntament i els majors contribuents, Joaquin Armet, Carles Bosch, Joaquin Laporta, Jaime Roca, Benito Cardoner, Antonio Brugat, Pablo Dauner, Salvador Delhom, Pablo Isern, Baudilio Rocalba i el capità de la milícia nacional, Pablo Viñas, es mobilitzaven per defensar l'ordre liberal. I en relació amb la disposició del comandant de la milícia del cantó, determinaven la sortida de voluntaris nacionals, conjuntament amb la tropa del destacament, a perseguir la facció del «cabecilla Marsal»: «Era urgentísimo y de suma necesidad arbitrar medios de socorrer los voluntarios Nacionales». ⁶⁶ Marçal, Marcellí Gonfaus, va ser un dels capitosts carlins. Va participar en la Primera Guerra Carlina (1833-1840), l'aixecament dels Matiners, de 1847, i va morir executat a Girona a finals de l'any 1855.

Ramon Bosch, l'any 1854, consta entre els socis empordanesos de l'IACSI. ⁶⁷ L'any 1856 integrava la comissió per elaborar el pressupost municipal. I, el mateix any, i el 1857, assolia la primera magistratura de la Jonquera. L'any 1866, al març, participava en l'elaboració de la quota de consums, i el setembre del mateix any, per la sequera, cedia l'aigua per a una font. Els treballs es van fer dins la seva propietat i es va sol·licitar permís per conduir l'aigua a prop del pont. Es preveia indemnització, però, si hi renunciava, a la font es posaria una placa de pedra: «Cedida por D. Ramon Bosch a sus convecinos»; i una altra que digués «Costeada por suscripción». ⁶⁸

L'Ajuntament va acordar un vot de gràcies per la generositat de cedir, sense compensació, l'aigua i el terreny per construir la font del Pont. Aquesta cessió podria llegir-se com una actuació paternalista. La seva posició social es veia reforçada. Hisendats i grans propietaris sovint eren nodes destacats en la conformació de relacions de poder i xarxes clientelars. En altres paraules, sovint «la seva mediació [...] havia resultat fonamental per vertebrar i articular el món rural al nou sistema polític i social». ⁶⁹ El gener de 1868, Ramon Bosch era nomenat jutge de pau, amb jurament de lleialtat a l'ordre constitucional i amb fidelitat a la Reina. Però després de la Revolució de setembre, el 8 d'octubre, va ser-ne destituït. L'any 1869 formava part de la junta per elaborar l'impost personal. El mateix any demanava que, acabades les excavacions de la font del Pont, deixessin la parcel·la en condicions i es pactava un camí d'accés.

El juny de 1870, en un moment d'escassetat d'aigua, es reflecteix com les relacions amb el govern local no eren les millors. El regidor Francisco Heras, sota la presidència de l'alcalde Pablo Viñas, exposava a la corporació una solució per facilitar l'accés a l'aigua. La bomba estava en mal estat i es proposava utilitzar la surgència, a l'extrem de la parcel·la de Ramon Bosch, inutilitzada per la construcció de la font. Però Bosch es va negar a concedir cap permís per treballs que comportessin tocar la seva propietat. ⁷⁰ A finals d'octubre d'aquell any, en relació amb un camí públic, esclatava un conflicte entre Bosch i l'Ajuntament. En l'acta

66. BOIX, *Cronohistòria...*

67. GIFRE, «Els Fages de Figueres i els inicis de l'associacionisme agrari...», 63.

68. BOIX, *Cronohistòria...*

69. GARRABOU, PLANAS i SAGUER, *Un capitalismo imposible?...*, 173.

70. Arxiu Municipal de la Jonquera (AMJ), Llibre d'actes de 1828 a 1870, any 1870, f. 16r.

del 29 del mateix mes, la qüestió del dia va ser una instància presentada per Baudilio Dauner, Pablo Viñas, José Vilar, Antonio Brugat, Silvestre Oliveras i José Carreras. Es referien al fet que Ramon Bosch

Había cortado el libre paso del arroyo que corría entre su propiedad y el camino público que partiendo de la villa desde la calle de Rocabertí siguiendo sobre el territorio conocido por las «Madrigas», conduce al monte que fue comunal y a los caseríos de Laporta, Escarra, Roget Furtich, Manuelet, manso Brugat y otros, y de haber estrechado el citado camino público y desviando el agua sobre el camino haciéndole intransitable en tiempo de lluvia.⁷¹

El consistori va decidir anar al lloc per prendre decisions. El primer de novembre, la corporació decidia que el camí públic tornés «a su primitiva latitud y la zanja en el estado de que se hallaba antes; concediéndole el término de un mes para efectuar la obra pasándole al efecto la correspondiente orden».⁷² Ramon Bosch, el febrer de 1873, plantejava una inversió i presentava un plànol –signat per Martí Espigulé, mestre d'obra– per urbanitzar el camp de les Torres. Es tractava d'un espai, com hem vist, urbanitzat parcialment i que, per solars i cases construïdes, cobraven censos emfitèutics. El mateix any, amb la tercera carlinada, es fortificava la vila. Algunes d'aquestes defenses es construïen en propietat de Ramon Bosch.

Amb la Tercera Guerra Carlina, els Bosch s'erigien, una vegada més i de forma especial, com uns dels baluards locals de l'ordre liberal. S'havien convertit en objectiu militar. El 6 d'octubre de 1873, els carlins atacaven la Jonquera. No se'n van sortir, i la data es va convertir en festa local per homenatjar els caiguts per la causa liberal. El foc, entre els defensors, ocasionava sis víctimes mortals i quatre entre els assaltants. Entre els darrers, el tinent coronel d'artilleria Cortázar –cunyat del general Savalls–, mentre dirigia les peces d'artilleria contra la casa de Bosch de la Trinxeria.⁷³ Poc després, el governador civil renovava el consistori, i el 6 d'abril de 1875 nomenava Carles Bosch com a tinent d'alcalde i Manuel Laporta com a alcalde. Quan els carlins van entrar a la Jonquera, el 29 de maig, aquesta implicació amb el govern local els va convertir en ostatges. De la població els van dirigir d'Agullana a Darnius, de Sant Llorenç de la Muga a Albanyà i després a Lliurona, Sant Ferriol i Mieres, on van ser retinguts durant set dies fins que es va pagar un rescat de sis mil duros (trenta mil pessetes), més que el pressupost municipal.⁷⁴ Aquesta experiència com a presoner i captiu la va narrar en una notable descripció literària.⁷⁵ La seva presència en càrrecs i en posicions de responsabilitat va seguir. El 4 de juliol de 1875, amb Miquel Alsina i Miquel Ginesta –rector de la parròquia–,

71. AMJ, 1870, f. 24v.

72. AMJ, 1870, f. 25r.

73. Albert COMPTE i Enric JUAN, «La darrera guerra carlina a La Jonquera. El “Foc” del 6 d'octubre de 1873», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 16, 1983, 187-227.

74. BOIX, *Cronobistòria*...

75. Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, «Una excursió forçosa. De la Jonquera a Mieres», *Records d'un excursionista*, Barcelona, Selecta, 1983 [1887], 256-283.

va ser nomenat per a la junta d'instrucció pública. El maig de 1876, l'alcalde, Manuel Laporta, per assumptes de família, s'absentava un mes de la població i Carles Bosch fou l'alcalde accidental. Alhora, amb Carlos Juanola, Pedro Roig i Antonio Batlle, va ser nomenat de la junta pericial. I el primer de març de 1877, després de les eleccions municipals, deixava el càrrec de primer tinent. El 1879, amb Pablo Viñas, Salvador Genís, Benito Cardoner, Pedro Girbal, Pedro Roig, Galderique Carerras, Juan Salabert i Antonio Mallol, va formar part de la Junta local per al repartiment de l'impost de consums.⁷⁶ Més endavant el trobem enquadrat a les files de catalanisme, on va participar en diverses assemblees: va ser a Manresa (1892), trobada organitzada per la Unió Catalanista on, amb les Bases per a la Constitució Regional Catalana, es proposava un projecte autonomista; també a Balaguer (1894), on es redactaven unes bases per a la tributació de Catalunya, i a Olot (1895),⁷⁷ on es va reclamar per a l'Administració catalana la competència sobre obres públiques «que tenen per objecte satisfer les necessitats generals en l'ordre moral i material». Alhora, l'any 1894, amb altres grans propietaris com el marquès de Camps (Salt), Josep Vergés Barris (Palafrugell) o Joaquim Vayreda (Olot), va fer aportacions al Montepío de la Guàrdia Civil.⁷⁸ L'institut armat era un dels garants de l'ordre i de la propietat.

En tot aquest magma, Carles Bosch de la Trinxeria va descriure el caciquisme. Aquesta pràctica política va ser un tret present a l'Espanya de la Restauració. Per a la historiografia, ha estat objecte de recerca.⁷⁹ Juan Francisco Fuentes definia el caciquisme «como una práctica de poder consubstancial al régimen liberal, especialmente a su funcionamiento electoral».⁸⁰ L'any 1884, el *Diccionario* de la RAE el definia com a «excesiva influencia de los caciques de los pueblos», i el cacic era «cualquiera de las personas principales de un pueblo que ejercen excesiva influencia en asuntos políticos o administrativos».⁸¹ S'entenia com una intromissió abusiva de persona o autoritat –a través de pràctiques de clientelisme polític– per dominar pobles i comarques. Des de les files regeneracionistes Joaquín Costa va descriure el fenomen polític.⁸² Bosch de la Trinxeria en feia una reflexió política, una des-

76. BOIX, *Cronohistòria*...

77. Inés PADROSA, *Diccionario biográfico de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, 2009, 144.

78. Josep CLARA, *La Guàrdia Civil. Espina dorsal de l'Estat espanyol a Catalunya (1844-2018)*, Barcelona, Editorial Base, 2019, 129.

79. José VARELA ORTEGA (dir.), *El poder de la influencia. Geografía del caciquismo en España (1875-1923)*, Madrid, Marcial Pons, 2001.

80. Juan Francisco FUENTES, «Caciquismo», dins Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN i Juan Francisco FUENTES, *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Madrid, Alianza Editorial, 2002, 112-115.

81. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua castellana*, Madrid, Imprenta de Don Gregorio Hernando, 1884, 183.

82. «Es como la superposición de dos Estados, uno legal, otro consuetudinario: máquina perfecta el primero, regimentada por leyes admirables, pero que no funciona; dinamismo anárquico el segundo, en que libertad y justicia son privilegio de los malos, donde el hombre recto, como no claudique y se manche, sucumbe». Joaquín COSTA, *Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno en España*, Madrid, Ateneo Científico, Literario y Artístico de Madrid, 1902, 18.

cripció en un article titulat «Lo cacic del Falguer». Escrit un parell d'anys abans de morir, tenia un estil punyent i molt crític. Bosch de la Trinxeria sabia com eren les relacions de poder, les estructures caciquistes i les actituds paternalistes, i per això, el text va tenir un rebot, una dura resposta des de les files del partit liberal.

Quin era el poble del Falguer? Era un nom fictici, útil per no assenyalar directament. Ho publicava a l'*Almanach de l'Esquella de la Torratxa*, en el número de 1896. Escrivia que, a Catalunya, la figura del cacic no era una cosa importada, i «sobretot en nostre Alt Empordà es un producte ben indígena». No era, doncs, «nascut de la grana portada pels mals aires de Madrid». Al poble que tenia aquesta mala sort, ser envaït per «aital bolet», la pau i la concòrdia s'acabava per sempre. A l'Empordà, el cacic era el mateix arreu. Amb el suport del governador, o d'algun diputat, feia i desfeia com volia. Els descriu com a despòtics i orgullosos, i amics del rector que, fent-se passar per devots, ocupaven primeres posicions en les processons. Al poble del Falguer passava, segons Bosch, el mateix que a Madrid, però a petita escala. Hi havia dos cacics ben avinguts que es repartien el poder, el torn, quan pujava Cánovas o Sagasta. El caciquisme era, per a l'autor, com els «rènecs a les orelles d'un gos». Utilitzant la idea evolucionista, deia que, en aquell segle XIX –segle dels avenços i el progressos–, Falguer vivia encara en la plenitud del feudalisme: «Manat per dos barons amb llur cort i gossos de presa». Al Falguer hi havia indústria, tallers d'esclòpers i culleraires. Desgrana l'estructura, els mecanismes i les relacions de poder amb el joc d'influències, guàrdies pretorianes, portaveus i bufons.

Es tracta, doncs, d'un veritable escrit polític, amb un conjunt de metàfores que dibuixen una geografia del poder local. No obstant això, s'acomia amb l'optimisme que els falguerencs «obriran els ulls, i sacudiran lo despotisme que els té avui aixafats».⁸³ L'article de Bosch va ser respost des del periòdic *El Orden*, de Figueres, fundat i subvencionat per Teodoro Baró Sureda, home fort del Partit Liberal a l'Empordà.⁸⁴ Li retreien que Bosch no vivia a Falguer i que, per això, no estava ben informat del que passava. Per això li ho explicarien a través d'un veí, amic de la redacció. Parlar del torn de poders, per als redactors d'*El Orden* era una excusa que donaven els «que no poden manar, malgrat morir-se'n de ganes». Seguia explicant la raó, i una de les claus seria la referència al fill del culleraire més ric, que no va poder ser jutge de Falguer. Carles Bosch Armet, quatre anys després, ho va ser la Jonquera:

Tot lo disgust que tenen lo manescal, lo boter, lo sastre de la mitja cana i los llurs companys de glories y fatigues i que els hi escou més que una manxiula posada en lo clatell, es perquè no va poguer ser Jutge de Falguer lo fill de lo més ric culleraire d'aquell país, malgrat les ofertes fetes a un cert polític molt influent, de donar-l'hi tots los vots de carlins y republicans si ho

83. Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, «Lo cacich de Falguer», *Almanach de La Esquella de la Torratxa*, any VIII, 1896, 34-36.

84. Jaume GUILLAMET, Manuel MORENO, Anna TEIXIDOR i Albert TESTART, *Història de la premsa a Figueres (1809-1980)*, Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2009, 158.

podia alcalsar. [A Falguer, segons el rotatiu], tothom és lliberal, menos un qu'es diu carlí a estones y sempre que no l'hi toquin la bosseta: tots viuen alerta per no ser embolicats ab les teranyines de certa *aranya* y apretant-se les butxaques que no deixar-se-les xuclar per alguns *Tàvecs* que voldrien viure a costes dels Falguerenchs.⁸⁵

Carles Bosch Armet, l'hereu de Bosch de la Trinxeria, es llicenciava en dret l'any 1894.⁸⁶ L'any 1897 era alcalde de la Jonquera,⁸⁷ i el 1899 i el 1900 –com el seu avi Ramon– va ser-ne jutge de pau.⁸⁸ Un any després, es feia públic el compromís amb la cunyada del notari amb qui el seu pare havia fet testament.⁸⁹ La notícia del casament apareixia l'any 1903.⁹⁰ El 1910, amb altres propietaris, sol·licitava autorització «para construir [a Albanyà] un puente de fábrica sobre el Muga».⁹¹ El mateix any, un segon incendi, que podria ser resultat d'algun conflicte, afectava les propietats de Bosch, a la Jonquera:

En la noche del sábado último fue destruido por un incendio un edificio que, en el centro de la villa de la Junquera, estaba destinado a almacén de pajas y alfalfas y la bodega de propiedad de nuestro estimado amigo hacendado de aquella población don Carlos Bosch y Armet. El incendio, que se considera intencionado, pues se halló abierta una puerta de la parte posterior del edificio, que se había dejado cerrada, y es del segundo que en poco tiempo sufren propiedades del señor Bosch.⁹²

85. UN AMIC D'UN FALGUERENCH, «De nuestra colaboración», *El Orden, periódico bisemanal, independiente, de avisos y noticias*, 15.12.1895, 3.

86. «Ha recibido el grado de Licenciado en Derecho nuestro particular amigo D. Carlos Bosch Armet, hijo del notable escritor catalán D. Carlos Bosch de la Trincheria», *El baluarte, periódico tradicionalista*, any II, 235, 6.7.1894, 2; «D. Carlos Bosch Armet, ha recibido el grado de Licenciado en Derecho», *El correo de Gerona, diario independiente de avisos y noticias*, any II, 455, 30.6.1894, 1.

87. *BOPG* 135, 10.11.1897, 4.

88. Antonino FERNÁNDEZ QUINTERO, *De Palència a Catalunya, Memòries d'un soldat liberal a la Guerra Carlina i la seva activitat com a carrabiner* [Joan BUDÓ RICART (Transcripció i adaptació)], Figueres, Norfeu, 2023, 67, i BOIX, *Cronohistòria...*

89. «Doña Dolores de Armet, viuda de Capellá, y el abogado y exalcalde de la ciudad de Figueras, don José Moragas, han pedido al ilustrado notario de aquella ciudad don Salvador Candal y a su distinguida esposa doña Piedad Catalá, la mano de su hermana, la bella señorita doña Dolores Catalá, para el joven letrado y hacendado don Carlos Bosch Armet. Probablemente los novios se unirán en lazo indisoluble en el próximo mes de mayo», *La lucha, órgano del partido liberal de la provincia de Gerona* 7484, 16.10.1901, 3.

90. *El Regional, Figueres* 840, 22.01.1903, 3.

91. *BOPG* 138, 17.11.1910, 600.

92. *Heraldo de Gerona, periódico de avisos y noticias*, any XII, 624, 6.1.1910, 3.

Pocs anys després de patir l'embargament, l'any 1914, l'hisendat Bosch Armet va trobar una sortida professional: consta com a jutge municipal de Figueres⁹³ fins l'any 1931, quan passa a ser jutge suplent, per tornar l'any 1935 com a jutge titular fins al febrer de 1936.⁹⁴ Les notícies, finalment, ens porten a València on, vidu, hi moria el 3 de gener de 1937.

Conclusions

Les quatre generacions d'hisendats de la família Bosch constitueixen un exemple del que podríem anomenar una dinastia política. Amb una important base econòmica agrària, amb masos i finques arreu de la geografia empordanesa i, més tard, vallespirenca, són un bon exemple per delimitar com, durant el segle XIX, aquests propietaris rendistes van tenir vocació d'ocupar càrrecs polítics en el context –de la construcció i la defensa– del nou ordre liberal. Representen un exemple de la *perspectiva ascendent*, aquesta òptica que focalitza –com ha demostrat Mònica Bosch amb la casa Carles de Girona– la participació activa dels hisendats en un nou context polític producte de canvis socials previs. Quatre generacions que es distingeixen per tenir una clara consciència de classe i que van ocupar llocs clau, sobretot en l'àmbit local, constituint un node més d'una xarxa de relacions, participant en diferents associacions agràries, en defensa dels seus interessos, com a garants de la propietat i d'un ordre social determinat.

La descripció del patrimoni familiar ha permès inserir la nissaga en l'economia del seu àmbit territorial i veure algunes de les repercussions socials de la seva gestió patrimonial. L'aproximació a les rendes, censos i censals, i lògiques de creixement urbanístic esbossen tota una sèrie de dinàmiques i relacions socials. I, especialment, amb el darrer representant de la família, esdevé un exemple del declivi dels grans propietaris rendistes. Hem vist com Bosch Cancell, amb altres notables locals i per limitar els usos col·lectius, serà protagonista d'un significatiu tancament de terres enquadrat en el procés de construcció social de la propietat a Catalunya. Apareix el paper de Carles Bosch de la Trinxeria en dos moments de la crisi finisecular: l'any 1880, i derivat dels aranzels imposats als taps espanyols, tindrà un paper en la «cuestión corchera», la confrontació entre propietaris de suredes i fabricants de taps; i, en la crisi fil·loxèrica, l'any 1882, emergeix com a corresponsal i informador dels experiments francesos per replantar la vinya. Finalment, l'activa participació en la política de la família Bosch, els vincles amb els Fages de Figueres –representats del partit moderat a la comarca– i la seva defensa de l'ordre de la «nova societat de propietaris».

Els Bosch són un exemple d'una família influent en l'àmbit local i provincial. La seva participació en els afers públics, així com la seva tradició en la implicació política, ajuda a la reflexió sobre la construcció de l'Estat nacional espanyol. En

93. Joaquim NADAL, *Joan Subias Galter (1897-1984): Dues vides i una guerra*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2016, 11.

94. ACAE, Jutjat municipal de Figueres, Actes de possessió, caps 1.

aquesta organització política, després de complexos processos de nacionalització, en la dècada de 1870, hi van emergir moviments regionalistes i –amb de la crisi econòmica finisecular de fons– finalment autonomistes.⁹⁵ Bosch de la Trinxeria serà un exponent del catalanisme conservador. La nostra contribució aporta noves notícies i una perspectiva més àmplia de la figura de l'escriptor jonquerenc. Aquest article, sobre els Bosch de la Jonquera, ha volgut dibuixar un esbós de la participació política d'una família d'hisendats amb masos i propietats als dos costats de la frontera, una aproximació a les relacions socials d'una nissaga que caracteritza el desenvolupament de la nova societat liberal.

95. Els regionalistes fomentaven «el estudio, la construcción y el fortalecimiento de la identidad regional». Unes identitats, regionals i nacionals, que «se reinterpreten y reproducen continuamente». A banda, el reforçament de les identitats regionals correspon a «una nueva fase del proceso de construcción nacional». Eric STORM, *La construcción de identidades regionales en España, Francia y Alemania, 1890-1939*, Madrid, Ediciones Complutense, 2019, 19-22.

ANNEX

